

Dragan Šakić rođen je u selu Brezjak, nadomak Loznice, gde je i proveo više od četrdeset godina. U ovom malom mestu od oko 170 stanovnika Dragan je imao kuću od pedesetak kvadrata, okućnicu i nešto malo zemlje. Danas, Šakićima je u Brezjaku ostala samo zemlja, a i nju će možda prodati. Oni su samo jedna od porodica koja je imanje prodala kompaniji Rio Sava Exploration, srpskom predstavništvu Rio Tinto Grupe, koja od prošle godine otkupljuje zemljište u ovom kraju kako bi izgradila rudnik litijuma. Veliki novac koji poslednjih meseci nudi za otkup kuća i zemlje, međutim, podelio je i zavadio komšije.

Dok skuplja seno sa sinom, **Dragan** priča kako je od kompanije *Rio Tinto* prodajom dobio nešto više od 80 hiljada evra, iako realna vrednost nije bila ni 15 hiljada. Sa porodicom je napustio rodno selo i preselio se desetak kilometara dalje gde živi u deset puta većoj kući. Ipak, ne smatra da mu je bolje.

„Ja sam prodao samo zato što su svi prodali. Da ne ostanemo tu sami, eto, zbog toga. Inače, ja sam bio uvek protiv (rudnika prim.nov), i išao na te proteste, ali šta vredi“.

Prema podacima *Rio Tinta* do sredine jula ove godine u selu Brezjak je iseljena skoro polovina od planirana 52 domaćinstva. **Stefan Janković**, predstavnik ove kompanije, kaže za *Centar za istraživačko novinarstvo Srbije* (CINS) da je od 250 hektara – koliko je planirano za rudnik – u njihovom vlasništvu sada skoro 40%. Pored ovoga, sa nekim meštanima potpisani su predugovori.

„Otkup zemlje za sada ide, slobodno možemo reći, odlično“, ocenjuje Janković.

Metar kvadratni kuće u ovom kraju sada može da se proda za oko 470 evra, dok kvadrat u garaži, ostavama, svinjcu, štali, podrumu vrede oko 200 evra. Dodatno se plaćaju ograde, kapije, betonske staze u dvorištu, a svako ko proda kuću dobija dodatnih 5.000 evra. Postoji i bonus za one koji se ise le u prvih četiri meseca od dobijanja ponude – dodatnih nekoliko hiljada evra.

Prodane kuće danas izgledaju poput ruševina iz rata zato što njihovi vlasnici odnose crepove, prozore i vrata.

Međutim, upravo je prodaja zemljišta bila jedna od tačaka razdora između kompanije i onih koji se sada protive izgradnji rudnika. Podaci do kojih je CINS došao i razgovori sa meštanima, aktivistima i predstavnicima *Rio Tinta* pokazuju kako je ova firma godinama davala novac lokalnoj zajednici, bila rad gost na slavama meštana, a danas je svojim aktivnostima uspela da zavadi čak i porodice.

Način na koji je kompanija prilazila meštanima **Miladin Đurđević** iz udruženja *Ne damo Jadar* naziva „mehanizmom kuvane žabe“:

„Ako žabu stavite u vrelu vodu, ona iskoči i pobegne. Ali ako je stavite u hladnu i nastavite da dogrevate, skuvaćete žabu. Tako su oni meštane“.

Rio Tinto, novac i prvi problemi

Jedan od zaposlenih u kompaniji Rio Tinto raspitivao se u ambulanti lozničkog Doma zdravlja u selu Brezjak da li imaju frižider koji bi obezbedio čuvanje seruma protiv zmijskog ujeda. U ambulanti su rekli da im frižider treba, a kompanija im je donirala 250 hiljada dinara od kojih su kupili ne samo njega, već i EKG i klima uređaj.

Kompanija je novac davala i mesnim zajednicama u okolini budućeg rudnika. Tako su, recimo, u *Mesnoj zajednici Stupnica* fudbalskom klubu kupili lopte i opremu, a osnovnoj školi asfaltirali teren. Nasuti su i povaljani poljski putevi koje su vozila kompanije koristila, stoji u odgovoru ove mesne zajednice CINS-u.

Za troje učenika gimnazije *Vuk Karadžić* u Loznici Rio Tinto je platio kotizaciju za boravak u *Istraživačkoj stanici Petnica*.

Podaci *Uprave za trezor* koje nam je ustupio *Podrinjski Anti-Korupcijski Tim* (PAKT) pokazuju da je *Rio Tinto* školama, mesnim zajednicama, Domu zdravlja i Centru za kulturu u Loznici dao preko 11,6 miliona dinara u periodu od 2011. do marta 2020.

Novac koji je kompanija uložila je verovatno i veći. Tako *Centar za kulturu Vuk Karadžić* iz Loznice u odgovoru CINS-u kaže da je *Rio Tinto* za njih izdvojio 19,2 miliona dinara.

Objasnili su da kompanija ima zakonsku obavezu da finansira arheološka zaštitna istraživanja, u ovom slučaju arheološki lokalitet Paulje.

Arheološkinja **Rada Gligorić** iz *Muzeja Jadar* iz Loznice sa kojom su novinarke CINS-a razgovarale na jednom od mesta gde se vrše arheološka iskopavanja, objašnjava da je procedura ubrzana zbog rudnika:

„Ono što bismo možda radili 10 ili 20 godina radimo za pet-šest godina. I imamo obezbeđena sredstva“.

Pored toga, iz kompanije se hvale i nizom povlastica koje omogućavaju ljudima čija ih imanja interesuju – daju vaučere za kupovinu u poljoprivrednoj prodavnici, nude magacin da odlože stvari tokom selidbe, unajmljuju agenciju za nekretnine koja meštanima pronalazi ponude za preseljenje.

„Oni (*Rio Tinto*, prim.nov.) to predstavljaju kao neku društvenu odgovornost ili saradnju sa lokalnom zajednicom. Ali svakako da su oni na taj način pokušavali da odobrovolje lokalnu zajednicu“, objašnjava **Miroslav Mijatović** iz PAKT-a.

Kompanija je prijateljski prilazila meštanima od početka, objašnjavaju u lokalnom udruženju *Ne damo Jadar* koje se protivi izgradnji rudnika.

„Od 2004. oni su tu došli i studirali su mentalitet naroda, porodična stanja, ko ima kakve probleme, psihološke profile ljude, dolazili su na slave, na veselja“, kaže **Nebojša Petković**, član Udruženja.

Međutim, u jednom trenutku se sve menja. Aktivisti sa kojima smo razgovarali kažu da je do pobune došlo zbog prenamene zemljišta, u jesen prošle godine, bez znanja ljudi. Naime, na zahtev *Grada Loznice* poljoprivredno i šumsko zemljište na području gde je planiran rudnik promenjeno je u zemljište u građevinskom području, pokazuju rešenja katastra u koje je CINS imao uvid. Taksu za prenamenu platila je kompanija *Rio Tinto*, iako u tom trenutku nije bila vlasnik zemljišta.

Prenamena je više nego duplirala poreze vlasnicima, a dovela je i u pitanje da li će ubuduće moći da seju na njivama jer to više nije poljoprivredno zemljište, objašnjava Mijatović iz PAKT-a. Dodatno, navodi, ljudi više neće moći da dobijaju subvencije države niti da dižu kredite za poljoprivredu.

„Institucije sistema su stavljene na raspolaganje stranoj kompaniji, a zanemarile su apsolutno interes građana koji ih plaćaju“, kaže Mijatović.

Tako je u toku izmena Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju ovog projekta, koji na inicijativu *Rio Tinta* izrađuje *Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture*. Njime bi se deponija za odlaganje otpada iz rudnika postavila bliže rudniku, odnosno na mesto gde je danas plodna zemlja. Razlog je čisto ekonomske prirode – kompaniji je to isplativije nego da prevozi otpad. Iz kompanije objašnjavaju da je proces izmene plana u toku, kao i da otkup tog zemljišta još nije počeo.

Rio Tinto je [u ovom području 2004. godine](#) otkrio postojanje minerala jadarita. Iz njega može da se izvlači litijum koji se, između ostalog, koristi za izradu baterija za električne automobile i skladištenje obnovljivih izvora energije. Od tada oni vrše ispitivanja, a iako još nije izvesno da će kompanija napraviti rudnik, odluke jedna za drugom daju im tu mogućnost. Iz kompanije najavljuju da je u planu da se krene sa izgradnjom pristupnog puta za rudnik.

„Vlast sve radi da pokrene ovaj projekat. Stala je na stranu *Rio Tinta*. Osećamo se ostavljeni, napušteni, prepušteni, zaboravljeni“, kaže **Marijana Trbović Petković** iz *Ne damo Jadar* i dodaje:

„Da je država htela da brine o ovom selu i ovom narodu i o tome kako će to da izgleda, lepo je trebala da oformi svoj tim koji će da radi paralelno sa kompanijom. (...) A ne da nas prepuste kompaniji da nas čerupa kako hoće“.

Šipkom na vrata firme Rio Tinto

Dragan Šakić koji je prodao imanje *Rio Tintu* objašnjava za CINS da ne želi rudnik jer misli da ga to što se preselio ne štiti od potencijalnih štetnih posledica. Svojih oko 30 ari zemlje još uvek ne želi da proda:

„Rekao sam im da kad svi prodaju i svi reše, onda ću da im ja to dam”.

Prema rečima Marijane Trbović Petković, izbor pred koji je *Rio Tinto* stavio meštane zavadio je ljude u selu koje je ranije bilo složno.

„Zavadili su se porodično. Čak je i naš deda kradom jednu njivu prodao, ostalo nije smeo, pa je ispao haos živi. (...) Tako imate dva brata, jedan prodaje, jedan neće, imate kumove, eto tako.“

U selu Brezjak poslednjih meseci često dolazi do incidenata u kojima učestvuju deo lokalnih aktivista. Tako, recimo, nekim meštanima smeta što crni džipovi obezbeđenja patroliraju selom jer to vide kao pritisak na stanovništvo, dok s druge strane u kompaniji objašnjavaju da oni samo čuvaju napuštene kuće kako se u njih neko ne bi uselio.

Manji incident desio se i dok su novinarke CINS-a bile na razgovoru u predstavništvu *Rio Tinta* u Brezjaku. Jedan meštanin je, dok je obrađivao zemlju, naišao na šipku kojom je zemlja bila obeležena. Uz vik uo kako je zbog toga mogao da pokvari mašinu, bacio ju je ljutito na vrata kompanije. U *Rio Tintu* su se pravdali da oni nisu krivi već da *Putevi Srbije* obeležavaju trasu za put.

„Znate kako, ti svi ljudi su do pre godinu dana saradivali sa nama, davali parcelu u zakup u kojima smo imali bušotine. Uzimali su novac od *Rio Tinta*, potpisivali ugovore sa nama i sad odjednom ne valjamo”, objašnjava Stefan Janković.

Pojedini meštani su svoje šume prodali *Rio Tintu*, a onda su ilegalno sekli drveće. Iz organizacije PAKT su to prijavili inspekciji, koja je podnela prekršajne prijave protiv tih ljudi, pokazuje dokumentacija do koje je CINS došao.

Marijana Trbović Petković ima pomešana osećanja kada govori o ljudima koji su prodali imovinu. One koji su teže živeli razume, te kaže da joj je za pojedine, poput Dragana Šakića, i drago. Ujedno ne krije ljutnju dok zajedno sa ekipom CINS-a obilazi napuštene delove sela: „Svima d**e za parama zinulo“.

Izvor: Centar za istraživačko novinarstvo Srbije